

Är kvinnomisshandlare psykopater?

Inledning	1
Misshandelsförhållandet – en process	1
Myterna	3
Öppet och dolt förtryck	4
Är myterna verkligen myter?	7
Kritik av psykopatibegreppet	8
Diskussion	10
Förhållningssätt	13
Litteratur	14

”...en psykopat är ju egentligen en extremt manlig man.”¹

Syftet med denna text är att koppla samman debatten kring kvinnomisshandel med den diskussion som varit om psykopatibegreppet och dess berättigande. Frågeställningar som diskuteras är: Vilka är männen som misshandlar kvinnor? Är dessa män personlighetsstörda eller psykiskt sjuka? Varför beskrivs kvinnomisshandlare och psykopater ibland i likartade termer? Hur ser kritiken av psykopatibegreppet ut?

Misshandelsförhållandet – en process

Det första slaget kommer sällan i inledningen på förhållandet. Ibland kan det ha gått flera år. Det börjar med misstänksamhet, svartsjuka, kontrollerande. Vad talar hon med sina väninnor om? Varför dansade hon med den där mannen på festen? Varför talade hon så länge med sin manlige barndomskamrat hon träffade på gatan? Ifrågasättandet kan ske i form av tystnad och kyla, eller verbalt.

Så tar hon första steget i att inskränka sitt livsrum. Hon tackar nej när en annan man frågar om hon vill dansa när de är på fest. Trots att hon tycker om att dansa. Men hon tycker att det är en liten uppoffring. Han mår ju dåligt av det. Och det är ju honom hon älskar. Han som ligger och håller om henne. Säger vackra saker till henne. Vågat öppna sig för henne, kanske för första gången någonsin inför en kvinna. Gråtit med henne. Så hon tar första steget i att inskränka sitt livsrum. Det betyder ju så lite egentligen om hon säger nej till en dans.

Han blir alltmer kontrollerande. Han ifrågasätter varför hon kommer tio minuter senare hem från arbetet än vanligt. Han börjar hämta henne efter jobbet varje dag.

---

¹ Lundström/Nordenfors 2001, sid 73

Han kontrollerar hennes mobiltelefon. Hon upptäcker att hon hela tiden måste förklara sig och försvara sig.

Hon talar allt mindre med sina släktingar. Han är ju så kritisk mot dem. Hon känner hans underliggande aggressivitet. Han undrar vad hon säger till sina väninnor om deras förhållande. Hon tackar nej till en fest med väninnorna. Det blir enklast så. Och ljuger om anledningen för väninnorna. Så småningom blir hon alltmer isolerad. När hon någon gång talar med sin mor, sina syskon, eller någon väninna, ägnas allt mer tid åt att försvara sin man mot deras angrepp på honom. Om de överhuvudtaget har förstått vad som händer.

Han nedvärderar henne, talar föraktfullt till henne och talar om hur oduglig hon är. Hennes isolering gör att hon har svårt att hålla kritiken ifrån sig. Hon införlivar hans sätt att se på henne i sitt eget sätt att se på sig själv. Hennes anhöriga och väninnor ifrågasätter alltmer relationen. Men hon försvarar honom och ser till de positiva stunder de också har. När han är varm, omtänksam och de är nära varandra.

När första slaget kommer sker det inte som en blixtnedslag från klar himmel. Det har varit en process innan. En process där kvinnan, som från början oftast har varit stark och inte psykiskt avvikande, har börjat att brytas ner. Hennes självkänsla har försvunnit, hon har känt hans aggressivitet och hållit igen sina egna behov. Hade han slagit henne från första början de träffades hade hon med stor säkerhet då lämnat honom. Men han har brutit ner hennes självkänsla successivt.

Efter misshandelstillfällena försonas de. Han tröstar henne. De håller om varandra. Det skall aldrig hända igen. Han klarar sig inte utan henne, säger han. Och hon tänker på hur svårt han har haft det i livet och hur han behöver henne. De åker på semester tillsammans. De är lyckligare och har det bättre än någonsin förut. Ändå sitter det hon varit utsatt för kvar i henne.

Hon fortsätter att skydda honom inför omgivningen. Hon bagatelliserar misshandeln och vill inte stå för polisanmälningar hon gjort när grannarna ringt efter polisen. Angrepp på honom blir också angrepp på henne som väljer att stanna kvar i förhållandet. Hon införlivar även hans argument i sig. Hon kan faktiskt vara väldigt provokativ. Hon hade ett delansvar i misshandeln. Och han har ju aldrig slagit barnen.

Det kanske t o m har hänt att hon har provocerat fram misshandeln. Hon vet att det brukar vara lugnt tiden efter ett misshandelstillfälle. Så slår han mig idag hinner blåmärkena försvinna till om 14 dagar när jag skall hålla det där föredraget på jobbet.

Han växlar mellan värme och aggressivitet. Och växlingarna kan gå sekundsnabbt. Det skapar förvirring i henne. Omgivningen kan ha svårt att förstå varför hon är så tyst och tråkig på bjudningen med en så charmerande man. Han kan då ha misshandlat henne strax innan gästerna anlät.

Våldet ökar. Det blir tätare mellan misshandelstillfällena och våldet blir kraftigare. Han säger efter våldstillfällena att hon får honom att tappa kontrollen över sig. Hon försöker ändra på sig. Han kanske har rätt. Och det har ju hänt att även hon slagit på honom och kastat saker. Och hon var ju otrogen den där gången för flera år sedan. Han säger att otrohet är psykisk misshandel. Och psykisk misshandel kan vara lika illa

som fysisk, säger han. Han säger att hon är en dålig mor. Och hon har varit i kontakt med psykiatrin också när hon mått som sämst. Hur skulle hon klara sig utan honom? säger han. Hon undrar själv hur hon skulle klara sig. Men den största anledningen till att hon inte lämnar honom är nu rädslan för att våldet då skulle öka än mer.

Han säger att han tappar kontrollen när han slår. Men han kan rulla ner persiennerna innan misshandeln startar för att inte grannarna skall se. Han kan undvika att slå på kroppsdelar där blåmärkena syns. Han slår inte ihjäl henne. Han slår med kontroll.

När slutligen konsekvenserna blir för stora, ofta för barnen, och kvinnan fått hjälp och stöd och kraft att bryta sig loss, kan mannen börja förfölja henne. Han ringer 30 gånger om dagen. Han skall ta livet av sig. Står utanför hennes port. Hotar henne. Slår ihjäl hennes husdjur. Sprider rykten om henne. En del sant – har man levt samman många år med någon finns det saker att berätta – och en del osanning, överdrifter och vantolkningar. Kvinnan upptäcker att hon kan förebygga hot ibland om hon förekommer honom och ringer först till honom. Ibland när hon inte hört något från honom på flera dygn kan skräcken bli för stor. Vad kommer att hända? Hon kan då ringa honom för att förekomma det hon räds skall hända. Dessa kontakter kan senare vändas emot kvinnan i en eventuell rättegång.

Mer finns att skriva, men den som varit med om det vet vad det handlar om.

Myterna

Riksorganisationen för kvinno- och tjejjourer i Sverige (ROKS) ² beskriver några vanliga *myter* om kvinnomisshandel:

* Att det är en viss kategori kvinnor som blir slagna. Psykiskt störda kvinnor, invandrarkvinnor, missbrukande kvinnor, provokativa kvinnor, svaga kvinnor, starka kvinnor etc.

* Att det är en viss kategori av män som slår. Psykiskt störda män, invandrarmän, missbrukande män etc.

* Att kvinnor som blir slagna söker sig till män som slår dem.

* Att män som slår själva blivit slagna som barn i högre utsträckning än män som inte slår.

* Att misshandlande män bara slår när de är berusade och tappat kontrollen över sig.

ROKS hänvisar till undersökningar som tyder på att det *inte* finns fler personlighetsstörda män i gruppen kvinnomisshandlare, än i en kontrollgrupp av män som inte misshandlar. Vidare att det *inte* finns vetenskapliga belägg för att det är en speciell grupp av kvinnor som blir slagna. Vem som helst kan drabbas. Den kvinna som självsäkert säger att hon aldrig skulle låta någon slå henne har inte förstått den process som kvinnan befinner sig i. Hur våldet successivt trappas upp via kontroll, makt,

---

² Sveriges Kvinnojourers Riksförbund (SKR) bröt sig 1996 ur ROKS.

isolering och växlingen mellan aggressivitet och värme. Alltså det som kallas *våldets normaliseringsprocess*.

Alkoholens betydelse i misshandeln är omdebatterad. Slutar en man att misshandla om han genomgår missbruksbehandling och blir nykter? ROKS menar med hänvisning till forskning att alkoholens roll ofta överbetonas och används som försvar för mannens handlingar. Det finns män som bara slår när de är berusade. De flesta män som är berusade slår dock inte sina fruar. Och det finns män som bara slår när de är nyktra. De första misshandelstillfällena kan ske under berusning, därefter kan misshandeln även ske i nyktert tillstånd. Alkoholen kan bli en förevändning för mannen att släppa lös sina aggressioner mot kvinnan. Det är alltid ett val som mannen gör. *"Man bör alltid betrakta alkoholförtäring inte som en orsak till våld utan som ett första steg för att legitimera en våldsutlevelse."* (Psykoterapeuten Joachim Volckerts i boken *Drogberoende*, 2003 sid 154.)

Vidare att det inte är speciellt "svaga" kvinnor som drabbas. (Även om de efter hand mister självkänslan.) Att de flesta misshandlade kvinnor *inte* går vidare till nya misshandelsförhållanden. Att de män som slår däremot fortsätter med detta i nya förhållanden. Den minoritet kvinnor som ändå går vidare i ett nytt misshandelsförhållande gör detta just på grund av att det faktiskt finns så många män som misshandlar. Inte på grund av något "upprepningstvång" eller psykologisk masochism.

Varför går inte kvinnan? (Denna frågeställning kritiseras ibland för att den fokuserar på och därmed ifrågasätter offret. Det intressanta är istället: *Varför slår mannen?*) Undersökningar om varför kvinnan inte går från mannen tyder på att den vanligaste orsaken till att kvinnan inte går är rädslan för att våldet skall trappas upp, att han kanske skall döda henne. Därefter kommer konsekvenserna för barnen. Vart skall man ta vägen, t ex? Det är inte bara att resa sig upp och gå... I mindre grad finns ekonomiska orsaker, rädsla för ensamhet etc. I ett tidigare skede av misshandelsförhållandet kan man tänka sig att även mannens positiva egenskaper och förhoppning att misshandeln skall gå över, spelar in.

*

Om varken kvinnan som blir slagen, eller mannen som slår, är psykiskt eller socialt avvikande: Hur kan man då förklara misshandelsrelationen? Svaret ges i det som beskrivits inledningsvis och brukar kallas *våldets normaliseringsprocess*. En process som har sin grund i makt och förtryck, individuellt och strukturellt.

Öppet och dolt förtryck

Röda arméfraktionen, eller Baader-Meinhofligan som tidningarna brukade kalla dem, hävdade på sin tid att den dolda fascismen är farligare än den öppna fascismen. Det dolda förtrycket är farligare än det öppna förtrycket. Det öppna förtrycket kan man se, man kan identifiera det, och därmed kan man också resa motstånd mot det. Det dolda förtrycket, den dolda fascismen, känner vi bara verkningarna av.

I ROKS teori och ideologi är den grundläggande orsaken till kvinnomisshandeln mäns makt och förtryck över kvinnor. Det är inga speciella män som slår och inga speciella kvinnor som blir slagna. Kvinnomisshandel är alltför vanligt förekommande för att man skall kunna göra det till ett individproblem. Försök att särskilja dem som blir slagna och dem som slår, är ett sätt att individualisera och bortse från att kvinnomisshandel är ett samhällsproblem. Det är enbart en gradskillnad mellan å ena sidan det kvinnoförtryck som sker utan fysiskt våld runt omkring oss, och å andra sidan mer tydliga former, som kvinnomisshandel. Förtrycket sker på olika nivåer på olika platser i samhället. I skolan, på arbetsplatserna, i hemmet, i relationer och förhållanden.

Några exempel på dolt förtryck:

Språket i klassrummet där flickor får mer s k reproducerande frågor än pojkar. Alltså frågor som läraren redan vet svaret på ("Vad heter huvudstaden i England?" "Huvudstaden i Frankrike heter...?...det börjar på P...Pa...Just det! Paris!"). Pojkarna får mer frågor där de har möjlighet att breda ut sig ("Berätta vad ni gjorde när familjen var i England?") När läraren vill komma tillbaka till ordningen ger han åter en reproducerande uppgift, t ex att läsa upp en lärobokstext, till en flicka. Pojkarna får generellt fler frågor av läraren och mer taltid än flickorna. När lärare medvetandegörs om detta och konsekvent ställer varannan fråga till pojkar och varannan till flickor, uppfattas detta av både pojkarna och flickorna som att flickorna får fler frågor än pojkarna. När ojämställdheten blivit norm, uppfattas jämställdheten som ojämställdhet. (Se Jan Einarsson/Tor G. Hultman: *God morgon pojkar och flickor. Om språk och kön i skolan*. Liber 1984)

Två försöksgrupper får läsa en debattartikel skriven i ett könsneutralt ämne. När artikeln är undertecknad med ett mansnamn, uppfattas artikelförfattaren som mer kunnig och trovärdig, än när exakt samma artikel är undertecknad med ett kvinnonamn.

Osynliggörande i skolan eller på arbetsplatsen, innebär att gruppen lyssnar mer intensivt när en man talar. När kvinnorna talar eller håller en föredragning, finns en tendens att männen börjar småviska med varandra och fäster uppmärksamheten på annat.

Löneskillnader och arbetsbelastningen i hemmet är andra faktorer som brukar påtalas när man talar om maktskillnader mellan män och kvinnor.

*

Socialpsykologen Johan Asplund menar att ett av de yttersta tecknen på makt i en relation, är bristen på respons. Frågan om makt handlar alltså inte om vem som talar mest i en relation, utan vem som ger respons. Carin Holmberg har i sin avhandling *Det kallas kärlek* (1993), studerat unga på ytan jämställda par. De är alltså lika gamla, har likartad utbildningsnivå etc. Holmberg visar i sin undersökning att det är kvinnorna som ger respons och männen som ger bristande respons. Respons kan till exempel innebära en nick när den andre talar med en. När kvinnorna vid något tillfälle inte ger respons, tvingar mannen fram responsen. (Holmberg 1993)

Det klassiska exemplet vad gäller bristen på respons är frukostbordsexemplet. Kvinnan pratar med mannen under frukosten medan mannen sitter bakom morgontidningen och ger på sin höjd ett hummande ifrån sig någon gång.

Hur skall man betrakta detta? Vad säger terapeuten som paret söker upp?

Ett sätt att betrakta situationen är att säga att män och kvinnor har olika språk. Det finns ett manligt språk och ett kvinnligt språk. Och inget är bättre än det andra. Olika språk, men lika bra. Om paret får lära sig detta, och att detta är något naturligt, kommer de att ha större förståelse för varandras sätt att vara.

Ur Asplunds/Holmbergs perspektiv är det dock snarare en maktutövning som sker under frukosten. Olika språk – uttryck för makt. En maktutövning som inte bör konserveras genom ovan nämnda och vanligt förekommande metod.

*

Vill man pröva hypotesen om mäns makt över kvinnor är det väsentligt att även ta upp motargument mot hypotesen. Som att flickor får bättre betyg i skolan än pojkar, att kvinnor har längre livslängd än män, att kvinnor oftast får vårdnaden om barnen i vårdnadstvister, att män utanför hemmet utsätts för mer våld än kvinnor, att män har missbruksproblem och hamnar i fängelse i högre utsträckning än kvinnor, att majoriteten av unga som tar sina liv är pojkar samtidigt som den samhällseliga debatten handlar mest om flickor som svälter och skär sig...

”Om man i ett samhälle kan visa att en viss grupp, säg människor av afrikansk härstamning, i större utsträckning än andra drabbas av social utslagning, oftare återfinns bland låginkomsttagarna, oftare begår självmord, dör tidigare, klarar sig sämre i skolan och i mindre utsträckning går vidare till högre utbildning, skulle nog de flesta tycka att den gruppen är diskriminerad. Påståendet att en sådan grupp behärskar andra genom ’dolda maktstrukturer’ skulle utmana löjet. Men alla dessa förhållanden gäller män i Sverige.

Det sägs ofta, till exempel i budgetpropositionen, att kvinnor i genomsnitt har lägre inkomster än män och detta tas som bevis för lönediskriminering. Att män är i majoritet bland dem med de allra lägsta inkomsterna stämmer inte med denna tolkning och nämns nästan aldrig. Men det finns faktiskt inga bevis för att den genomsnittliga löneskillnaden beror på diskriminering och inte på att kvinnor har gjort andra prioriteringar i livet, som att arbeta deltid eller välja yrken med lägre löner.” (Germund Hesslow i DN 050219)

*

I en tidig upplaga av *Dynamisk psykiatri* (1986) skriver psykiatriprofessorn Johan Cullberg om misshandlade kvinnor att ”i många fall har hon provocerat mannen starkt” och att kvinnan kan ha ett ”delansvar” i misshandeln. I en senare upplaga ändrat till ”...i många fall, men inte alltid, har hon provocerat mannen starkt”. Ytterligare omskrivet i senare upplagor.

Resonemanget att kvinnan har provocerat mannen, hörs fortfarande i debatten om kvinnomisshandel. Detta innebär inte att den som yttrar det accepterar misshandeln. Men ligger inte ett visst rättfärdigande nära till hands? Har inte kvinnor rätt att vara hur "provokativa" som helst, utan att riskera misshandel?

Professorn i kvinnoforskning Eva Lundgren förespråkar i sin artikel *Våldets normaliseringsprocess* (1989) ett "avståndstagande" från den sk systemteorin. Lundgren menar att systemteorin fokuserar för mycket på samspelet mellan aktörerna i t ex familjesystemet. Man gör kvinnomisshandeln till ett relationsproblem och föreslår parsamtal eller familjesamtal för att lösa problemen. Detta istället för att se det strukturella kvinnoförtryckets roll i misshandeln. (Inom socialtjänsten idag är ett vanligt råd att kvinnan och mannen skall ha olika socialsekreterare när misshandel i förhållandet föreligger. Och att man bör undvika gemensamma möten då detta kan öka våldet. Se t ex *Våldsutsatta kvinnor*. Socialstyrelsen 2003)

I systemteorin finns inga absoluta sanningar. Relationer sägs vara cirkulära, inte linjära. Om en person talar väldigt mycket medan den andre tigger kan det lika gärna vara så att den ene talar så mycket för att den andre är tystlåten som tvärtom. I själva verket blir det inte meningsfullt att tala om orsak och verkan. Allting påverkar varann hela tiden, cirkulärt.

Systemteoretikern brukar hävda att "alla har sina sanningar". Att man skall vara ödmjuk inför andras uppfattningar, att mitt synsätt bara är ett synsätt och inte nödvändigtvis mer rätt än någon annans och att moralen formas i ett sammanhang. Många skulle spontant hålla med om detta. Till dess man tar upp konkreta exempel som kvinnomisshandel, pedofili, rasism, kvinnlig könsstympning etc.

*

Det har funnits amerikanska feminister som inte har stavat orden woman och women som brukligt. De har då istället stavat orden womon och womyn. Kvinnan skall alltså inte vara en del av mannen.

Hur bör man betrakta detta? Som att dessa feminister slagit över totalt i absurditeter? Går man i motvind är det lätt att man lutar sig fram lite för mycket

Men om det är så att det dolda förtrycket är farligare än det öppna förtrycket - då kanske det är där man skall börja?

Är myterna verkligen myter?

Som beskrivits tidigare talar man om olika myter som finns i samhället om kvinnomisshandel. Myter som beskriver hur det är vissa speciella kvinnor som blir slagna och vissa speciella män som slår. Är då de myter om kvinnomisshandel, som till exempel ROKS återger, verkligen myter?

Brottsförebyggande rådets undersökning *Dödligt våld mot kvinnor i nära relationer* (BRÅ 2001), bygger på samtliga kända fall av dödligt våld mot kvinnor i nära relationer i Sverige 1990-1999, totalt 164 dödade kvinnor. I undersökningen redovisas

slutsatser som delvis talar emot ROKS resonemang om att det inte är någon speciell kategori av män som misshandlar. Några citat ur undersökningen:

”80% av de män som dödar en kvinna i en nära relation är psykiskt sjuka eller psykiskt störda.”

”Nära 40% av gärningsmännen och 30% av offren är födda i ett annat land och det är mycket vanligt att de kommer från samma land. Inte sällan är det frågan om familjer som lämnat sina hemländer av flyktningsskäl. Majoriteten av de utlandsfödda gärningsmännen kommer från något annat land i Europa.”

”De män som begår dödligt våld mot kvinnor i nära relationer är vanligen personer med låg social status i samhället. /.../ Andelen gärningsmän med ordnad sysselsättning är dock större vid denna typ av våld jämfört med det dödliga våldet generellt. Detta stöder i viss mån den bild som framhållits i forskningen om våld mot kvinnor, nämligen att det finns män i alla sociala klasser som misshandlar kvinnor. Det bör dock understrykas att ingen gärningsman i denna undersökning kan betecknas tillhöra det övre samhällsskiktet.”

”Vid dödligt våld mot kvinnor i nära relationer i Sverige spelar dock alkoholen en något mindre roll än vid dödligt våld generellt. Nära hälften av gärningsmännen, 44 procent, var alkoholpåverkade vid brottstillfället, mot 61 procent vid dödligt våld generellt sett.”

”Svartsjuka och separationsproblem tillsammans utgör motivet i 60% av fallen. Det skulle kunna uttryckas som att de dominerande motiven i dessa fall är gärningsmannens kontrollbehov över kvinnan.”

Jag skall återkomma till denna studie, i relation till myterna om kvinnomisshandel, i slutdiskussionen.

Kritik av psykopatibegreppet

Psykopatibegreppet har historiskt varit kritiserat från olika håll och från skilda perspektiv. Ofta ser man idag hur män som misshandlar kvinnor beskrivs med psykopatikriterier. Samtidigt har från kvinnoorganisationer framförts kritik när kvinnomisshandlare omtalas som psykopater. Kvinnomisshandel är alltför vanligt för att alla dessa män skulle kunna vara psykopater, menar man. Att psykiatriskt diagnostisera män som slår, är ett sätt att individualisera vad som är ett strukturellt samhällsproblem.

Psykopatibegreppet återfinns i skärningspunkten mellan narcissistisk personlighetsstörning, antisocial personlighetsstörning och borderline personlighetsstörning. Frekvensen är under en procent i hela befolkningen. På svenska fängelser mellan 20 och 30 procent. Bland grövre våldsbrottslingar närmare 50 procent. (Levander 1997) Antisocial personlighetsstörning är ett vidare begrepp än psykopati,

men ändå det närmaste vi kommer psykopatibegreppet i den internationella diagnosmanualen DSM-IV.

Kännetecknande för psykopatin är bl a avsaknad av skuldkänslor, bristande empati, impulsbenägenhet, grandiositet, charmigt beteende, manipulationsbenägenhet, spänningssökande, oförmåga att se konsekvenserna av sina handlingar. Psykopati diagnostiseras genom Robert Hares Psychopathy Checklist Revised, PCL-R.

Ingrid Sahlin, docent i sociologi, kritiserar psykopatibegreppet i en skrift med titeln *Psykopatibegreppets renässans – en varning* (1997). Sahlin diskuterar bl a manipulationsförmågan som kriterium för psykopati. Hur kan en person motbevisa att han eller hon skulle vara manipulativ? Sahlin skriver om psykopatidiagnosen:

”En sådan diagnos kan inte vederläggas av patienten själv, eftersom vägran att bekänna sina moraliska brister, förmågan att uttrycka (i grunden obefintliga) känslor av skuld och empati och t o m ’charm’ tolkas som hyckleri och manipulation, dvs ytterligare symptom på psykopati.”

”När väl de ’onda’ dragen fastställts som sanna, kan de goda definieras som uttryck för falskhet, lögn och hyckleri. Därmed upplöses det motsägelsefulla till förmån för en entydig, stabil bild med räckvidd över hela individens liv och person.” (Sahlin 1997)

Sahlin beskriver psykopati som en ”maktens diagnos”, där psykiatern hela tiden har tolkningsföreträde. Hon jämför med nazismens ideologi där man utdefinierade människor som alltigenom ”onda”. Hon är skeptisk till ”tidig identifikation” av psykopati.

”Diagnosen fixerar personligheten i negativa termer, vilket sannolikt påverkar såväl individen själv som hans omgivning och deras fortsatta interaktion. Den som av en auktoritet beskrivs vara i avsaknad av empati och möts av negativa förväntningar från andra har rimligen svårare att känna igen inlevelse hos sig själv; den som anses sakna varma känslor för andra kommer att ha svårt att väcka omgivningens sympati och kärlek; och den som diagnostiserats som opålitlig och lögnaktig utsätts givetvis för andras misstro. Negativa etiketter löper därför ofta en risk att bli självuppfyllande.” (Sahlin 1997)

Ingrid Sahlin har i övrigt forskat bl a om hemlöshet och brottsprevention, även där med en kritisk syn på tidigt utpekande av problemindivider.

*

Är en personlighetsstörd individ alltid personlighetsstörd? Beror inte beteendet på sammanhanget? En person som uppvisar aggressivt beteende gör väl inte detta i alla sammanhang?

Enligt DSM-IV skall personlighetsmönstret vara oflexibelt och framträda i många olika situationer och sammanhang och från tonåren eller tidig vuxenålder.

Impulsbenägenheten, oförmågan att härbärgera frustration, pendlingen mellan idealisering och nedvärdering, behöver alltså inte alltid finnas. Men betydligt oftare än hos andra personer. Så ofta att det leder till lidande för personen ifråga.

I 1960- och 70-talens antipsykiatriska tradition fanns en motvilja mot att diagnostisera. Man såg diagnosen som ett maktinstrument från psykiatern/samhället mot den enskilde individen som var stämplad avvikare.

Argumenten mot psykiatriska diagnoser är således att de skulle vara förtryckande och tjäna makten. Att de kan vara skuldbeläggande och stämplande. Att de blir självuppfyllande profetior. Att de är sociala konstruktioner utan något sanningsvärde. De röstas igenom av psykiatrikerna och kan se olika ut från tid till tid. (Jfr homosexualitet som tidigare var en psykiatrisk diagnos enligt DSM.) Varje enskild diagnos kan innehålla en mängd olika typologier om man kombinerar kriterierna. Man ser inte problem som samhällsligt strukturella eller allmänmänskliga utan väljer att individualisera dem. Pedofilbegreppet har även detta kritiserats mot bakgrund av att det skulle individualisera det sexuella förtrycket (Lundström m fl 2001, sid 184f).

Fördelarna med psykiatrisk diagnostik är, ungefär som vid fysiska sjukdomsdiagnoser, att man kan ta del av andra människors erfarenheter av problemet. Att man kan välja behandlingsmetod utifrån diagnosen, att man kan göra en prognos för förbättring, att diagnosen kan vara skuldavlastande, att omgivningen kan få en annan förståelse för problemet och därigenom förändra sitt förhållningssätt (vad gäller psykopatidiagnosen används den t ex som del i farlighetsbedömningar).

Det finns risker med psykiatriska diagnoser. Men ofta överväger fördelarna för individen, anhöriga och även samhället. Sällan hör man t ex dagens diagnosmotståndare exemplifiera sin uppfattning med schizofrenidiagnosen. Trots att deras stämplingsteoretiska argument skulle passa även för denna diagnos. (För en kritik av stämplingsteorin, se t ex Knutsson, *J Stämplingsteori – en kritisk granskning*. BRÅ Rapport 1977:1).

Diskussion

Kan man jämka samman den bild som ges i Brottsförebyggande rådets rapport (BRÅ 2001), med kvinnojourernas uppfattning om våldet mot kvinnor?

Man kan ta ett parallelexempel med rasåtskillnadens Sydafrika eller slavsystemet i Amerika. Slavsystemet var strukturellt betingat och hade mycket lite med personligheten hos enskilda slavägare att göra. Slaveriet hade inte kunnat bekämpas individuellt med psykoterapi för varje enskild slavägare. Ändå var det förmodligen så att en slavägare med psykopatisk störning, behandlade sina slavar sämre än en slavägare med samvete och mogen personlighetsstruktur. Kanske hade även alkoholmissbrukande slavägare lättare att vara impulsbenägna och ta till våld, än slavägare som var nykterister eller måttlighetsdrickare. Men fortfarande var slaveriet ett strukturellt problem som inte borde ha individualiserats.

På samma sätt skulle man kunna se kvinnomisshandeln i vårt samhälle. Det finns kvinnomisshandlande män som är personlighetsstörda eller psykiskt sjuka. (En psykiskt

sjuk person har tappat kontakten med verkligheten och hallucinerar, har kraftiga vanföreställningar, t ex förföljelseteori etc.) Kanske är dessa mäns våld mot kvinnor mycket grövre och leder oftare till döden i enlighet med Brottsförebyggande rådets rapport. Men fortfarande är de flesta misshandlande män inte psykiatriskt avvikande.

*

Observera att det bland personlighetsstörningarna inte nödvändigtvis är psykopatisk personlighetsstörning som är farligast för kvinnor i nära relationer. Mannen med psykopatisk störning har lättare att separera och ”dra vidare” till nästa kvinna. Detta till skillnad från t ex mannen med borderline personlighetsstörning.

Det är viktigt att inte missuppfatta resonemanget så att man bedömer alla eller majoriteten av psykiatriska patienter som våldsbenägna i relationer. Det är en absolut minoritet av psykiskt sjuka människor som är ”farliga”. (Psykopati är för övrigt en personlighetsstörning och alltså ingen psykisk sjukdom.)

Ibland är man också av rädsla för att individualisera kvinnomisshandeln överdrivet rädd att säga att en kvinna som misshandlas, kan vara personlighetsstörd. Givetvis finns det även bland kvinnor som misshandlas, en minoritet som kan vara personlighetsstörda. (Var dock vaksam på att ett långvarigt misshandelsförhållande kan leda till psykiatriska symptom och kontakt med psykiatrin.)

*

De flesta kvinnomisshandlande män är således inte psykopater, men det finns de som är det.

Män som slår beskrivs dock ofta med liknande termer som i psykopatidiagnostiken. De är charmiga, verbala, manipulativa, pendlar mellan att idealisera kvinnan och att nedvärdera henne. Och så våldsamma. Hur skall man tolka detta? Man kan tänka sig olika hypoteser: Från kvinnojourernas sida kan tänkas att det är dessa psykopatiska män som oftast letar upp och söker kontakt med kvinnojouren för att träffa den kvinna de misshandlat. Och det är dessa män som man från kvinnojouren oftast kommer ihåg. Eller att kvinnor som blivit misshandlade har en bild av hur misshandlande män är och i efterhand beskriver männen som psykopatiskt charmiga när det handlat om en ganska normal inledande förälskelse.

En annan hypotes är att mannen förändras under normaliseringsprocessen. Toleransnivån för våld höjs både hos mannen och kvinnan, och mannen brutaliseras. Det verkar dock osannolikt att man skulle kunna tillägna sig benägenheten till extrem charm i och med normaliseringsprocessen. Det som vi uppfattar som charm hos psykopaten är oftast bristen på hämning. Han är alltid naturlig och obesvärad i t ex nya sällskap. Jfr det lilla barnets naturlighet och brist på hämning, vilket vi uppfattar som charm. Att misshandlande män beskrivs i psykopatitermer är förmodligen en kombination av att mannen förändras under misshandelsprocessens gång, och att vi väljer att se och förstärka vissa egenskaper utifrån vår bild av psykopatiskt misshandlande män.

*

Det finns sällan en enda orsak till ett specifikt beteende. Ofta finns det flera inbördes samverkande orsaker till ett beteende. Därmed inte sagt att alla orsaker är lika betydelsefulla. Och man rör sig på olika mellanmännsliga nivåer. Alkoholism, arbetslöshet, trångboddhet, flyktingproblematik och personlighetsstörning kan tänkas vara *riskfaktorer* för kvinnomisshandel. Vilket inte behöver innebära att någon av dessa faktorer är en huvudorsak till kvinnomisshandel.

*

Vi har idag kunskaper om att misshandel förekommer även bland lesbiska par. Om man kan påvisa att misshandel inom relationen är lika vanligt bland lesbiska par som bland heterosexuella, och att det är konsekvent den ena kvinnan som slår den andra, har man då motbevisat att kvinnomisshandel handlar om kvinnoförtryck? Man kanske kan jämföra med apartheidsystemet igen. Även inbördes mellan svarta sydafrikaner förekom våld och förtryck. Detta innebar dock inte att våldet mellan vita och svarta inte skulle vara strukturellt betingat.

*

Finns det kvinnor som på falska grunder anklagar män för att ha misshandlat dem? Det kan i sällsynta fall förekomma att en kvinna falskt anklagar en närstående man för misshandel. Det kan t ex handla om en kvinna med en personlighetsstörning som innebär att hon har extremt svårt för separationer. Detta är förmodligen kvinnor som sällan tar kontakt med kvinnojouren, men kan vara aktuella inom socialtjänsten t ex. Som myndighetsperson är det väsentligt att man har kunskaper om hur man arbetar hypotesbildande och inte i ett för tidigt skede väljer att tro på den ene eller den andre, när osäkerhet om sakförhållandena föreligger. De hypoteser man ställer upp skall prövas med lika ansträngning för och mot, utifrån sakliga och källkritiska grunder.

Det finns även kvinnor som misshandlar män, hör man ibland som ett argument i debatten. Detta är sant och när man träffar män som blir hotade och misshandlade av sina fruar eller flickvänner, måste man ta detta på lika stort allvar som när man träffar kvinnor som blir slagna av sina män. Samtidigt är detta sannolikt ett betydligt mindre samhällsligt problem än kvinnomisshandel. ”Endast drygt fyra procent av det vuxna familjevåldet beräknas bestå av kvinnors våld mot män.” (BRÅ 1999, sid 36) (Familjevåld är oftast ett samlingsbegrepp för våld inom familjen mot barn, mellan vuxna samt från barn till vuxna. Personer som ser våldet som ett samspel mellan mannen och kvinnan, brukar även föredra uttrycket familjevåld framför uttrycket kvinnomisshandel. Kvällstidningar skriver ibland om ”svartsjukeförhållanden” och ”olyckliga kärleksförhållanden”, när det i själva verket handlar om långvarig förföljelse och kvinnomisshandel.)

*

Man kan inte initialt känna igen en misshandlande man.

Det finns män som aldrig slår, men där kvinnan känner hans aggressivitet och i rädslan anpassar sig.

Det finns män som bara slår en gång, men där kvinnan i vissa situationer alltid bär med sig rädslan att det skall hända igen.

Det finns män som bara slår en gång, där mannen tar ansvar för sin handling och där det aldrig upprepas igen och kvinnan heller inte är fortsatt rädd.

Det sägs ibland att kvinnan alltid skall gå vid första slaget. Stina Jeffner skriver i *Kvinnojourskunskap* (1994, sid 17f):

”Den kvinna som blir slagen på första träffen går oftast, och dessutom ringer hon kanhända runt till hela bekantskapskretsen och meddelar vilken idiot den där mannen som slog henne var. Den kvinna som lever mitt i misshandeln, och som blir slagen av en man som hon älskar/har älskat, går däremot inte och hon lägger skulden på sig själv för den misshandel hon utsätts för. Kvinnojourerna ger ofta rådet att kvinnor skall gå vid första slaget och det rådet står man fast vid. Även om man är medveten om att det inte är enkelt. Verkligheten är sån att när första slaget kommer är misshandelsprocessen redan långt fortskriden. Sakta men säkert begränsas kvinnas livsrum, mer och mer krymper hennes utrymme, både för yttre aktiviteter och inre självkänsla. /.../ Rådet till kvinnor att de ska gå vid första slaget borde kanske därför bytas ut mot ett råd att gå första gången han försöker begränsa hennes livsrum. När man fört resonemanget så långt känner många kvinnor att om de skulle ha följt det rådet så skulle de inte haft några relationer!”

Något om förhållningssätt...

Vid en diskussion, t ex i telefon, med en verbal och hotfull man om låt säga umgänge med barnen: Inse som kvinna att det inte går att vinna diskussionen. Att förbereda sig innan - ”säger han så skall jag säga så” - hjälper sällan. Det handlar om att förbereda sig inför samtalet på att inse att det inte går att vinna diskussionen med en person som argumenterar med hot i bakgrunden som medel. En person som fokuserar på detaljer, nedvärderar, ställer gränsöverskridande frågor etc. Som vill få mig att ge igen så han kan säga att jag är likadan som han.

Att förbereda sig på att jag under samtalet kommer att bli tillintetgjord, överargumenterad och förnedrad. Men det handlar också om att inför samtalet förbereda sig på att jag *inte* kommer att byta åsikt. Fast jag hör hur dumt jag argumenterar och hur dum jag låter, så håller jag fast vid det jag bestämde innan samtalet. Jag säger bara nej om och om igen. Och när inte det går längre säger jag att jag skall fundera på hans förslag. Men jag fattar inte ett nytt beslut under samtalet. När samtalet är över och jag har gråtit ut, söker jag upp en vän som jag litar på. Med vännen prövar jag argumenten jag fick emot mig och de nya förslag som ålagts mig. Känns argumenten då hållbara kan jag ändra mig, men beslutet skall aldrig fattas tillsammans med mannen som jag är rädd för.

Psykoanalytikern Otto Kernberg har mycket sympatiskt beskrivit hur känslomässigt påverkad och tillintetgjord han blev av en man med psykopatisk störning. Kernberg

klarade inte att fullfölja terapin med mannen. (Kernberg 1988) Den kvinna som lever i en misshandelsrelation tvingas i sin absoluta närhet leva med en man med periodvisa psykopatiska reaktioner. Som att leva i ett permanent krigstillstånd... Kvinnan påverkas naturligtvis än mer än vad Kernberg gjorde som hade en terapitimme i veckan. Det är inget att skämmas för att man blir tillintetgjord och delvis tappar verklighetsförankringen i en sådan situation... Väsentligt är att försöka ha någon person utanför relationen som kan återföra en till verkligheten.

*

Vad gäller förhållningssätt när man professionellt träffar misshandlade kvinnor kan nämnas några saker. På samma sätt som i missbruksbehandling handlar det om att arbeta med ambivalensen. Det är viktigt att kvinnan får tala om de positiva sidorna hos mannen. Att man är försiktig med kritik av mannen. Kritiserar man mannen kritiserar man också kvinnan som valt att stanna kvar i förhållandet. Att man är försiktig med att inledningsvis definiera kvinnan som en "misshandlad kvinna". (Det är bättre att fråga om kvinnan blivit "slagen" än "misshandlad".) Att man när man fått kvinnans förtroende, talar om konsekvenser för barnen. Att man beskriver normaliseringsprocessen, dock utan att pressa på kvinnan detta synsätt som många, men inte alla, känner igen sig i. Att man inser att det ofta är en lång process att lämna även en misshandelsrelation. Att man talar om fördelar och nackdelar och alternativ och sedan låter kvinnan fatta beslutet.

Vad gäller mannen så kan inte kvinnan förändra honom och ansvara för hans beteende. Han måste själv hitta strategier för att finna andra vägar än att ta till våld i relationen. Det är han som måste lyfta telefonluren och söka hjälp. Det är han som måste köra trettio mil en gång i veckan för att få behandlingssamtal genom Manscentrum. Kvinnan kan ibland ha uppfattningen att mannen inte klarar sig utan henne. Han kan understödja detta genom att antyda att han skall ta livet av sig om hon går. Han kan till och med göra manipulativa självmordsförsök. Han kan tala om sin svåra uppväxt, att kvinnan varit otrogen och elak mot honom, att han skall bli nykter. Hur vacker hon är och hur mycket han älskar henne. Kvinnan hjälper dock inte mannen genom att stanna kvar. Hon stjälper honom genom att förhindra att han får ta ansvar för sina egna handlingar.

Litteratur

En utmärkt introduktion i ämnet kvinnomisshandel är Stina Jeffner: *Kvinnojourkunskap – en översikt av kvinnojourernas kunskap om sexualiserat våld, speglad mot aktuell forskning*. (Folkhälsoinstitutet 1994:10). Jeffner tydliggör motsättningarna och de olika uppfattningar om kvinnomisshandel som finns bland forskare.

Avliva myterna om kvinnomisshandel! (ROKS 1990) finns i uppdaterad version av Charlotta Larsson och Anna Rosengren: *Avliva myterna om mäns våld mot kvinnor* (ROKS 2000).

Handbok i överlevnad för misshandlade kvinnor av Lillemor Skeidsvoll (ROKS 1994) är starkt skriven och mycket läsvärd.

Eva Lundgren: *Våldets normaliseringsprocess. Två parter – två strategier* finns att läsa i *Kvinnomisshandel* (Jämforapport nr14/1989) eller i särtryck (ROKS 1990). Centralt i normaliseringsprocessen är att våldet inte börjar med första slaget. Det sker en successiv upptrappning genom att mannen förmår kvinnan att minska sitt livsrum. Mannens kontroll,

isoleringen av kvinnan och växlingen mellan aggressivitet och värme, leder till att toleransen till våldet ökar. Kvinnan börjar anpassa sig och nedvärdera sig själv.

Eva Lundgren har senare reviderat ovanstående skrift och tagit med barnens förhållningssätt och reaktioner. *Våldets normaliseringsprocess. Tre parter – tre strategier.* (ROKS 2004)

För kritik av teorin om våldets normaliseringsprocess, se t ex Margareta Hydén: *Mäns ansvar och kvinnors motstånd. Fem teser om mäns våld mot kvinnor i nära relationer.* Socionomen nr 6/1999.

Skall man bara läsa en bok i ämnet kvinnomisshandel rekommenderas Carin Holmbergs och Viveka Enanders *Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocess.* (Kabusa 2004)

Mona Eliasson: *Mäns våld mot kvinnor* (Natur och Kultur 1997) är en forskningssammanställning och ett ställningstagande. ROKS stödjer sig i mycket på Mona Eliassons och Eva Lundgrens forskning.

Per Elis Eliasson: *Män, kvinnor och våld* (Carlssons 2000) är en bok om behandling av män som misshandlar. Eliasson beskriver misshandeln som ett beteende i sig som primärt måste behandlas. Således inte ett symptom på missbruk, mannens barndomsupplevelser, kvinnans otrohet etc. När männen tar upp faktorer som dessa som (del)orsaker till misshandeln, menar Eliasson att man måste lägga tillbaka fullt ansvar på mannen som slår. Man måste fokusera på misshandeln i sig och mannens ansvar. Förhindra att han minimerar och bagatelliserar misshandeln och bemöta hans försök att externalisera, lägga ifrån sig ansvaret. Stödja honom att hitta alternativa strategier.

Om barnens situation finns en läsvärd artikel av Marie-Anne Egerö i Socionomen nr 1/2004: *Misshandlande pappa sällan sedd som riskfaktor*, om Maria Erikssons doktorsavhandling *I skuggan av pappa* (2003).

I övrigt har jag hämtat referenser från:

BRÅ (1999): *Kvinnors brottslighet.*

BRÅ (2001): *Dödligt våld mot kvinnor i nära relationer.*

Hesslow, G (2005): *Omöjlig kamp för att uppnå likformighet mellan könen.* DN 050219.

Kernberg, Otto: *Svåra personlighetsstörningar.* (Natur och Kultur 1988, 1995)

Levander, Sten: *Våld/Aggression. Behandling av allvarligt psykiskt störda grova våldsbrottslingar.* (Socialstyrelsen 1997)

Lundström, Agneta; Nordenfors Gunilla m fl: *Tystnaden är bruten. Ta ansvar!* (ROKS 2001)
”Om vi letar förklaringar i mannens sorgliga barndom vädjar vi till kvinnans omsorgstänkande. Hon tycker synd om honom och tror på honom. När han lovar att gå i terapi, stannar hon kvar hos honom och blir lurad. De allra flesta gör inte allvar av att gå i behandling. När kvinnan väl har kommit tillbaka är han nöjd. Om han går i terapi leder det oftast till att han får ytterligare ursäkter för sitt beteende, inte till att han slutar slå och förtrycka henne. Kvinnans lidande förlängs ytterligare.” (sid 77f)

Sahlin, Ingrid: *Psykopatibegreppets renässans – en varning*. (Lunds universitet. Sociologiska institutionen 1997) Finns även omtryckt i *Ord & Bild* nr 4-5/2002. Replik av Anna Maria Dåderman och Sten Levander i *Ord & Bild* nr 1-2/2003.

Socialstyrelsen (2003): *Våldsutsatta kvinnor*. – bl a om risk-/farlighetsbedömningar.

...samt två lysande föreläsningar av:

Marie Berglund: *Våldets normaliseringsprocess* (2000)

Göran Wimmerström: *Män som slår tappar inte kontrollen* (2000)

Copyright © 2004 Jan Eriksson